

IWONA BARTOSZEWICZ

ORCID: 0000-0003-1565-9548

Uniwersytet Wrocławski, Polska

Rodzaje definicji stosowane w językoznawczych tekstach naukowych. Perspektywa retoryczna

Osoby uczestniczące w komunikacji naukowej, co w sposób oczywisty odnosi się także do językoznawstwa, posługują się pewnymi środkami językowymi, argumentacyjnymi, gatunkami tekstów, a także wykorzystują w swoisty sposób wszystko to, co niewerbalnie i parawerbalnie wpływa na charakter interakcji, kształtując jej naturę. Wymieniono tu jedynie pewne elementy pozwalające zidentyfikować określone wydarzenie komunikacyjne, a także zaliczyć je do bardzo pojemnej w swej istocie grupy zjawisk dotyczących wszelkich obszarów i dyscyplin, w których prowadzone są badania naukowe.

Nie jest naszym zamiarem zajmowanie się problemem komunikacji naukowej jako takiej z uwzględnieniem wszelkich cech formalnych, tematycznych i pragmatycznych, albowiem jest to zadanie znacznie przekraczające możliwości, które są nam dane do dyspozycji odnośnie do publikacji w czasopiśmie naukowym.

Chcąc określić pole, po którym będziemy się poruszać, posłużymy się między innymi informacjami zebranymi na podstawie badań prowadzonych w obszarze stylistyki funkcjonalnej. Uznajemy ten obszar za właściwy w zakresie, który nas interesuje, ponieważ oprócz charakterystyki gatunkowo-stylistycznej wyróżnianych pól użytkowych uwzględniany jest tam kontekst komunikacyjny, typowy dla poszczególnych stylów. W ustalaniu kryteriów umożliwiających wyodrębnienie zbiorów obiektów wykorzystywanych w procesie komunikowania się w pewnym kontekście sytuacyjnym, tematycznym i pragmatycznym, co dotyczy dających się opisać grup użytkowników języka, bierze się pod uwagę kryteria wynikające z naszej wiedzy na temat komponentów procesu komunikacji, takich jak: nadawca, odbiorca, komunikat, kod, przekaźnik, typowe zaburzenia procesu komunikacji w konkretnym obszarze i strategię mające na celu modyfikację, korektę i eliminację dysharmonii w interakcji. Jest to, co możemy interpretować

także jako dążenie do osiągnięcia konsensusu, jednocześnie główny cel działań komunikacyjnych, określany przez retorykę, w którego realizacji szczególna rola wiąże się z procesem argumentacji.

Ograniczając obszar zainteresowania do językoznawczych tekstów naukowych, zamierzamy skupić naszą uwagę na rodzajach definicji tam używanych. Z punktu widzenia teorii retoryki definicja jest bardzo ważnym środkiem perswazyjno-argumentacyjnym o charakterze formalnym¹.

Nie jest to jedyny sposób perswazyjnego wykorzystania definicji w tekstach naukowych, co wynika nie z natury rzeczy, lecz w znacznym stopniu z różnorodności w zakresie sposobu klasyfikowania toposów w literaturze retorycznej. Jak stwierdził Jerzy Ziomek (1990:294): „Namiętnością retoryki jest taksonomia, dzielono więc i systematyzowano toposy na różne sposoby”², a ten problem mógłby stać się dobrym tematem innych rozważań. Mając na myśli wspomniany wcześniej inny sposób perswazyjnego wykorzystania definicji w tekstach naukowych, skierujemy naszą uwagę na element struktury wniosku, używany jak się zdaje nie tylko w argumentacji retorycznej, który określany jest jako ‘argument z autorytetu’. „O tym, co jest autorytetem, decyduje założona i wyobrażona *opinio communis*, czyli pewna wspólnota przekonań łącząca mówcę i słuchaczy, autora i odbiorców. [...] w roli autorytetu wystąpić mogą równie dobrze, zależnie od okoliczności, cytaty z poezji, zdania klasyków, a także obiegowe sentencje, maksymy i przysłowia” (Ziomek 1990:107). Podaną tu listę elementów, pełniących funkcję argumentu z autorytetu, możemy uzupełnić o cytaty, a wśród nich o definicje, używane powszechnie w tekstach naukowych, w tym oczywiście w tekstach językoznawczych tam, gdzie konstruowane są teoretyczne podwaliny wywodu.

Na podstawie przykładów definicji pochodzących ze źródeł naukowych określimy, czy i w jakim zakresie możemy uznać językoznawcze teksty naukowe za takie, które spełniają kryterium retoryczności³. Jest ono, naszym zdaniem, speł-

¹ Wśród wielu sposobów klasyfikowania argumentów, które od czasów Arystotelesa pojawiają się w literaturze teoretycznej z zakresu *ars rhetorica*, warto przytoczyć propozycje Josefa Kleina (2000:623–649) i Josefa Kopperschmidta (1973), w których zaproponowany został podział zgodny z głównym kryterium, umożliwiającym tworzenie zbiorów argumentów nazywanych w retoryce (za Arystotelesem) toposami. Zgodnie z propozycją wspomnianych tu autorów toposy, czyli stałe miejsca, w których znajdujemy argumenty, można podzielić na formalne, materialne i toposy struktur argumentacyjnych. Do toposów formalnych zaliczymy oprócz definicji: porównania, toposy z przeciwieństwa, topos z przyczyny, topos ze skutku, topos z okoliczności i inne.

² Autorka niniejszego artykułu potwierdza zacytowaną tu uwagę i celowo rezygnuje z przeprowadzenia próby syntezy propozycji typologicznych argumentów i toposów, co mogłoby w znacznym stopniu odwrócić uwagę od kwestii zasadniczych.

³ Mówiąc o toposach, nie sposób nie nawiązać do traktatu Arystotelesa tworzącego jeden z elementów Organonu logicznego, opracowanego przez Stagirytę. Mamy tu na myśli traktat „Topiki”. W części wstępnej tego traktatu filozof zajmuje się określeniem właściwości trzech sposobów dowodzenia, różniąc trzy typy sylogizmów, czyli podstawowych elementów struktury argumentacji. Są to: dowód, sylogizm dialektyczny i sylogizm erystyczny. Oto ich charakterystyka: „[...] sylogizm jest to wypowiedź, w której, gdy się coś założy, coś innego, niż się założyło, musi wynikać

nione, jeśli dana wypowiedź nie jest dowodem w sensie rozumienia tego pojęcia podanym w „Topikach” Arystotelesa, gdy ma ona charakter perswazyjny, opiera się na uznanych opiniach w danym zakresie i umożliwia wyprowadzenie wniosków, poszerzających wiedzę w odniesieniu do obszaru użycia. Wspomniana tu wiedza może mieć charakter merytoryczny, ale także metodologiczny. Oznacza to, że w ten sposób otrzymujemy informacje na temat badanego obszaru i jego komponentów oraz takie, które dotyczą zakresu i możliwości metodologicznego dostępu do tego obszaru. Innymi słowy: gdy przykładowo na podstawie określonych przesłanek teoretycznych uzgodnimy, czym jest zdanie lub dyskurs, i to, co uzgodniono, zostanie zaakceptowane jako element określonego obszaru komunikacji naukowej, możemy dalej, posługując się zaakceptowanymi przesłankami, pytać o przypadki szczegółowe i tworzyć zbiory takich przypadków, co umożliwi klasyfikację odnośnych obiektów, a także jest punktem wyjścia do ich badania, czyli poszerzania i aktualizowania wiedzy na temat ich natury w ramach wyznaczonych tradycją interpretacji zjawiska i ramami metodologicznymi. Wynika z tego, że nie jest to wiedza dotycząca spraw pewnych, czyli niewymagających odpowiedzi na pytanie: ‘dlaczego x?’⁴.

Zanim przejdziemy do omawiania kwestii bezpośrednio związanych z podstawowym celem, który stał się powodem napisania niniejszego artykułu, a przypomnijmy: jest nim pytanie o rodzaje definicji stosowanych w językoznawczych tekstach naukowych, co może zostać potraktowane jako zachęta do przeprowadzenia szerszych studiów w tym zakresie, opiszemy funkcjolekt nazywany w niemieckojęzycznej literaturze tematu ‘językiem naukowym’⁵. Ze względu na profil

dlatego, że się założyło. Jest ‘dowodem’ [...], gdy przesłanki sylogizmu są prawdziwe i pierwsze albo przynajmniej takie, że ich znajomość wywodzi się z przesłanek prawdziwych i pierwszych; sylogizm jest natomiast ‘dialektyczny’, gdy się opiera na przesłankach zgodnych z opinią powszechną [...]. A prawdziwe i pierwsze jest to, co nie dzięki czemuś innemu, ale samo przez się posiada pewność (bo w pierwszych zasadach wiedzy nie należy pytać o ‘dlaczego’, gdyż każda z pierwszych zasad jest pewna sama przez się; natomiast ‘zgodnie z opinią powszechną’ to te przekonania, które są uznawane albo przez wszystkich, albo przez wielu, albo przez najbardziej wybitnych i sławnych. Natomiast sylogizm jest ‘erystyczny’, jeśli opiera się na sądach, które uchodzą za powszechnie uznawane, ale w rzeczywistości nie są takie, albo jeśli się wydaje, że się opiera na takich sądach, które są bądź powszechnie uznawane, bądź uchodzą za takie. Nie wszystko bowiem, co się wydaje powszechnie uznawane, jest rzeczywiście powszechnie uznawane” (Arystoteles 2003b:343). W związku z przytoczonym tu cytatem konieczne jest podkreślenie, że Arystoteles w swoich pismach nie oddzielał wyraźnie obszaru naukowego, który zwykle się identyfikować z tym, co łączy się z metodą dialektyczną, od obszaru retorycznego. Jest to bardzo dobrze widoczne w przytoczonym cytacie.

⁴ Co ma miejsce w przypadku wnioskowania, które Arystoteles nazwał ‘dowodem’.

⁵ Badania prowadzone w zakresie stylistyki funkcjonalnej mają swoją piękną tradycję, czerpiącą z dorobku zorientowanej strukturalistycznie szkoły praskiej i oczywiście z bogatego dorobku stylistyki, zakotwiczonej pierwotnie w *ars rhetorica (elocutio)*. Dyskusja na temat metod badawczych językoznawczej stylistyki funkcjonalnej i propozycji wyodrębnienia stylów funkcjonalnych

naukowy autorki niniejszego tekstu, jest bowiem ona germanistką, pojawią się tu nawiązania do dorobku językoznawstwa związanego z tym obszarem badań.

Zwykle rozróżnia się następujące style funkcjonalne⁶:

- potoczny (Alltagssprache),
- artystyczny (Dichtersprache),
- naukowy (Wissenschaftssprache),
- publicystyczny (Pressesprache),
- urzędowy (Behördensprache),
- reklamowy, niekiedy wymieniany obok stylu dyskursu politycznego (Werbesprache)⁷.

Styl naukowy, wiązany z językiem naukowym⁸, umożliwia realizację celów przypisanych temu obszarowi działań komunikacyjnych. Jeśli zatem pytamy o wspomniane wcześniej cele, to z pewnością warte wspomnienia są takie, o których mowa jest w odnośnych opracowaniach z zakresu lingwistyki odmian językowych (Varietätenlinguistik) oraz stylistyki funkcjonalnej (funktionale Stilistik). Wymienia się trzy główne cele: upowszechnianie wyników badań, wyjaśnianie efektów działań poznawczych w ramach toczącej się wymiany poglądów na dany temat oraz udostępnienie wiedzy naukowej szerszemu kręgowi zainteresowanych odbiorców. Przez tych ostatnich rozumiemy osoby uczestniczące w procesie dydaktycznym i inne grupy stykające się lub obserwujące efekty działań naukowych z powodów innych niż te, które wymieniono wcześniej.

Osobami uczestniczącymi w interakcji są zatem: fachowcy w danym zakresie, naukowcy, doktoranci, studenci i niekiedy osoby postronne. Mogą to być także inni naukowcy, którzy nie są fachowcami w danej specjalności, uczniowie, a także inne osoby: przypadkowe, różnie przygotowane do odbioru tego typu tekstów, mające różne nastawienie do prezentowanych tematów i osób.

doprowadziła do utrwalenia się modelu, którym zamierzamy posłużyć się w tej pracy. W tym celu skorzystamy między innymi z pracy Michaela Hoffmanna (2007).

⁶ Hoffmann używa w tym przypadku także określenia funkcjonalne odmiany języka (funktionale Varietäten im Varietätenraum) (Hoffmann 2007:7).

⁷ Hoffmann (2007:7–12). Por. także Fleischer/Michel/Starke (1996).

⁸ Por. Ziomek (1990), co uzupełnimy o uwagi, które poczyniono w „Lexikon der Sprachwissenschaft” pod red. Hadumod Bußmann (2002:211, 654–655). We wspomnianym leksykonie mowa jest nie o stylu funkcjonalnym, ale odnośne informacje pojawiają się w kontekście rozważań o języku fachowym, rozumianym jako odmiana języka ogólnego, dającym się opisać i odróżnić od innych odmian przez ponadregionalność, precyzję sformułowań, oszczędność w zakresie treści i środków, w tym szczególnie środków stylistycznych. Naukowy tekst fachowy powinien spełniać kryterium jednoznaczności interpretacyjnej, prostoty w zakresie stosowanych środków formalnostrukturalnych, co podkreśla rolę tekstu naukowego jako narzędzia służącego poznawaniu i opisywaniu różnych obszarów badanej rzeczywistości. Hoffmann interpretuje rolę języka fachowego w kontekście funkcjonalnych odmian języka ogólnego oraz ich typologii, opartej na określonym systemie kryteriów. W przypadku języka, a właściwie języków fachowych, mówi o profesjolektach, czyli sposobach komunikowania się w różnych obszarach działalności związanej ze specjalizacją zawodową (por. Hoffmann 2007:7). Komunikacja naukowa z pewnością mieści się w tak zakreślonych ramach.

Michael Hoffmann wyróżnia trzy odmiany języka naukowego: akademicką, popularnonaukową i dydaktyczną, która stosowana jest głównie w procesie kształcenia akademickiego (por. Hoffmann 2007:23). Wydaje się, że przytoczony tu podział nie wyczerpuje tematu, ponieważ dalsze rozważania stają się bardziej spójne dopiero wtedy, gdy w opisie tego stylu funkcjonalnego oprócz słownictwa fachowego, zwrotów i sposobu prowadzenia narracji naukowej uwzględnimy elementy, wynikające z właściwości komunikacji naukowej.

Nie dotyczy to zatem wyłącznie elementów leksykalnych, które tworzą strukturę terminologiczną dyscypliny. Hoffmann (2007:24–25) wspomina w związku z tym o, jak to określił: ‘akademizmach’, czyli o środkach językowych, które nie są terminami fachowymi, ale, zdaniem autora, często występują w dyskursie naukowym. Do tej grupy zaliczył takie wyrażenia, jak: ‘relevant’, ‘System’, ‘Klassifizierung’, ‘partiell’. W znacznej części są to określenia pochodzenia obcego. Wspomniane tu elementy wraz z terminologią fachową nadają językowi nauki charakter uniwersalny i ponadregionalny. Inne właściwości omawianego tu narzędzia mają charakter wykraczający poza tematyczne ramy konkretnej dyscypliny, choć bez wątplenia nie możemy mówić o braku lub zacieraniu różnic wynikających z tradycji i specyficznych, utartych sposobów komunikowania treści naukowych. Inaczej o przedmiocie badań będzie pisał literaturoznawca, inaczej językoznawca, inaczej wreszcie omówi dany problem matematyk lub muzykolog. Jeśli jednak, pozostając w obszarze stylistyki funkcjonalnej, szukamy pewnych uniwersaliów, to nie sposób nie wspomnieć o podstawowych wymaganiach stawianych wszelkim tekstom naukowym. Są to oprócz precyzji sformułowań przejrzystość tekstu oraz wszelkie inne środki umożliwiające recepcję przekazywanych treści (wyliczenia, odnośniki i odniesienia do elementów wewnątrz i na zewnątrz tekstów, tabele, przykłady, spisy literatury, leksykony itp.) (por. Hoffmann 2007:2–25).

Mówiąc o procesie komunikacji naukowej, należy wymienić charakterystyczne dla tego obszaru nośniki przekazu. Są to pewne gatunki tekstów związane z pisemnym i ustnym sposobem komunikowania treści naukowych. Zaliczamy do nich: dysertację, pracę magisterską, monografię lub rozdział w tomie zbiorowym, artykuł naukowy, recenzję naukową, sprawozdanie naukowe, opinię naukową, abstrakt, hasło w leksykonie, dyskusję naukową, referat naukowy, rozmowę naukową, wykład, moderację wydarzenia naukowego, artykuł polemiczny itp. (por. Hoffmann 2007:23). Wymienione tu wydarzenia komunikacyjne w sposób oczywisty wykraczają poza ramy stylu funkcjonalnego, który jest punktem odniesienia i punktem wyjścia przy próbie opisanego przypadku szczegółowego, ale nie określa wszystkich, a w każdym razie możliwych do uchwycenia właściwości danego wydarzenia komunikacyjnego, którego dynamikę i przebieg określają uczestniczące w nim osoby. W ramach możliwości metodologiczno-analitycznych związanych z językoznawstwem i retoryką nie istnieje narzędzie analityczne

zapewniające bezpośredni dostęp do informacji na temat rzeczywistych celów, które realizują uczestnicy interakcji.

Uzasadniając nasze przekonanie o perswazyjności językoznawczych tekstów naukowych, wolno nam założyć, że także w przypadku komunikacji naukowej mamy do czynienia z komunikacją perswazyjną⁹. Wśród środków perswazyjnych opisywanych w literaturze retorycznej znajdziemy definicję, która może zostać uznana za sąd asertoryczny, zrozumiały sam przez się, a przez to niewymagający dowodzenia (por. Szymanek 2001:69). Jednak nie każde wyrażenie mające strukturę ‘X jest Y’ można określić jako sąd asertoryczny¹⁰, choć nie wszyscy uczestnicy procesu komunikacji, w tym komunikacji naukowej, są tego świadomi. Na tej strukturze oparty jest ponadto pewien sposób działania, identyfikowany zwykle z zakresem środków erystycznych, czyli umożliwiający manipulowanie odbiorcami przekazu. Sposób ten, czy też raczej metoda erystyczna, określane jest jako etykietowanie lub stygmatyzowanie¹¹. O ile termin ‘stygmatyzowanie’ wydaje się w sposób oczywisty obciążony negatywną konotacją, przez co trudno sobie wyobrazić (co jednak nie jest wykluczone), aby mógł on znaleźć proste zastosowanie w przypadku próby oceny elementów naukowego wydarzenia komunikacyjnego, o tyle leksem ‘etykietowanie’ wydaje się właściwym określeniem. Etykietowanie wskazuje na istnienie pewnego procesu, którego celem jest przyporządkowanie badanego elementu do jakiegoś zbioru, co odbywa się na drodze analizy właściwości badanego elementu. Należy założyć, że chodzi tu o właściwości relewantne, jednak nie wydaje się, abyśmy mogli stwierdzić z całą pewnością, że tak się dzieje w każdym przypadku. Na przykład określenie jakiegoś rozwiązania metodologicznego lub jakiejś hipotezy za pomocą słów: *przestarzały, niewystarczający, naiwny, tradycyjny, ostrożny, powierzchowny, wtórny lub nowoczesny, postępowy, śmiały, odkrywczy, inspirujący, zmieniający paradygmat, wiodący, wyznaczający kierunki, przelamujący konwencję* itp. wskazuje na istnienie pewnego tertium comparationis, którego źródłem jest w najlepszym wypadku w miarę obiektywna ocena zjawiska, w nieco gorszym natomiast chęć zdeprecjonowania lub dowartościowania działań ocenianej w tym sposób osoby i jej aktywności naukowej. Mogą tu w rachubę wchodzić także względy natury grzecznościowej, co zwykle jest łączone z eufemizacją wypowiedzi.

⁹ Schönbach, posługując się terminem ‘komunikacja perswazyjna’ (‘persuasive Kommunikation’), definiuje to zjawisko w następujący sposób: są to „alle bewussten Versuche, Verhalten durch Zeichen zu beeinflussen [...] Persuasion umfasst Überredung, Drohung und Manipulation genauso wie eine höfliche Bitte” (Schönbach 2016:30–32).

¹⁰ Wspomniany autor wymienia kilka rodzajów sądów, opartych na strukturze ‘X jest Y’. Oprócz sądu asertorycznego wyróżnia się: sąd apodyktyczny, „dający się dowieść”, sąd orzekający, „że jakiś stan rzeczy musi zachodzić” oraz sąd problematyczny, „który mówi, że coś może być prawdą” (Szymanek 2001:69–70).

¹¹ Metoda ta polega na wiązaniu cech osób lub spraw z określeniami uważanymi powszechnie lub w niektórych środowiskach za negatywne (por. Bartoszewicz 2008:154–155).

W czasach Platona i Arystotelesa, czyli w drugiej połowie ostatniego tysiąclecia przed Chrystusem, rozróżniano trzy obszary działań o charakterze perswazyjnym, odpowiadające trzem metodom rozumowania. Metodę, której celem było i nadal jest dochodzenie do prawdy „poprzez ujawnianie sprzeczności tkwiących w pojęciach i sądach”¹², co wymagało analizy opartej na weryfikowaniu tezy i odpowiedniej antytezy, nazywamy dialektyką. Była ona i do pewnego stopnia nadal jest identyfikowana z polem badań naukowych, w szczególności w naukach przyrodniczych i ścisłych.

Zupełnym przeciwieństwem tego, co w swoich zasadach i celach powinna uwzględniać i realizować dialektyka, jest sofistyka, zwana także erystyką, której Stagiryta poświęcił ostatni traktat z grupy prac współtworzących tak zwany Organon, czyli narzędzie uznawane i tworzące do dzisiaj obszar, który stał się przedmiotem zainteresowań badawczych logiki.

Ów ostatni traktat zaliczany do Organonu nosi tytuł „O dowodach sofistycznych”. W jednym z początkowych fragmentów tego dzieła Arystoteles stwierdza: „Ponieważ jednak istnieją ludzie, dla których lepiej jest wydawać się mądrym, niż być nim [naprawdę] nie wydając się takim (sofistyka jest bowiem mądrością pozorną, a nie rzeczywistą, a sofista to człowiek, który z pozornej, a nie rzeczywistej wiedzy ciągnie zyski), to jasne, że ludzie ci muszą zadanie mędrca tylko pozornie spełniać, zamiast spełniać je rzeczywiście, a nie z pozoru. Trzeba stwierdzić [...], że obowiązkiem wiedzącego jest nie wypowiadać się samemu fałszywie o tym, co się wie, i umieć pokazać tego, co popełnia błąd; i od spełnienia obu tych rzeczy zależy to, że po pierwsze potrafimy dać odpowiedź i po drugie, że potrafimy jej rzeczywiście zażądać. A zatem ci, co chcą stać się sofistami, muszą studiować podany wyżej rodzaj argumentów, są bowiem praktyczne; zdolność tego rodzaju zapewni pozory mędrca, a to jest wszak cel, do którego dążą” (Arystoteles 2003c:477).

Natomiast w wypadku retoryki mówimy o metodzie mającej na celu rozwiązanie sytuacji sporu, który, co do swojej natury, może zostać określony za pomocą kryteriów opracowanych przez Cyncerona¹³ i odpowiadających naturalnemu pro-

¹² Zob. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/dialektyka.html> (dostęp: 6.12.2021).

¹³ Spór jest wynikiem ścierania się odmiennych poglądów, prezentowanych w naturalnych sytuacjach komunikacyjnych przez uczestników procesu komunikacji retorycznej. Komunikacja retoryczna (termin wyjaśnimy w kolejnym przypisie), dla której elementem inicjującym jest spór, zakłada istnienie przynajmniej dwóch uczestników, to znaczy proponenta i oponenta. Korzenie sporu zdaniem Cyncerona, który miał na myśli najlepszy przez swoją wyrazistość kontekst sądowy i prawniczy, tkwią w różnych interpretacjach wydarzeń lub ocenach uczestniczących w nich i dotyczą (status controversiae):

- samej istoty sporu, to znaczy należy rozstrzygnąć, czy problem rzeczywiście zaistniał jako przedmiot sporu;
- sposobu definiowania, nazywania, a także przyporządkowania danego wydarzenia (np. Czy ktoś coś popełnił z premedytacją lub czy mamy do czynienia z zupełnie innym zjawiskiem?) do pewnej klasy zjawisk;

cesowi identyfikowania i nazywania problemów pojawiających się w naturalnych sytuacjach komunikacyjnych. W retoryce antycznej i klasycznej zwracano uwagę na konieczność uwzględniania celów skierowanych na racjonalizację problemu przy jednoczesnym uwzględnieniu naturalnych emocjonalnych reakcji uczestników sporu, co powinno zostać zakotwiczone w obowiązującym i uznawanym systemie norm etycznych. Innymi słowy: metoda stosowana w komunikacji retorycznej¹⁴ opisuje, porządkuje i nazywa naturalne zachowania uczestników sporu, wskazując jednocześnie, co można i należy udoskonalić w przekazie lub jak się zachować, aby osiągnąć cel retoryczny. Przypomnijmy, że jest nim przywrócenie stanu równowagi komunikacyjnej, zakładający obopólną gotowość do rozwiązania problemu, usunięcia niedogodności lub wyjaśnienia nieporozumienia.

Warto tu podkreślić, że wrażenie mogące powstać w związku z tym, co tu powiedziano, że podczas komunikacji retorycznej mamy do czynienia z procesem idealnym i doskonałym, jest przyjemne i wielce obiecujące, choć raczej dalekie od rzeczywistości. Wybitny badacz problematyki retorycznej, bardzo podkreślający w swoich publikacjach wagę etycznego umocowania działań retorycznych, Josef Kopperschmidt, stwierdził, że retoryka jest jego zdaniem teorią działań omylnego człowieka w warunkach niespełniających wymagań ideału (por. Kopperschmidt 1999:11). Wobec tego rodzi się pytanie, czy ta uwaga dotyczy także komunikacji naukowej, w szczególności w zakresie językoznawstwa, i czy możemy obronić sformułowaną wcześniej tezę o jej retoryczności.

Możemy odwołać się do naszych doświadczeń jako czytelników prac naukowych. Spór w rozumieniu status controversiae wydaje się naturalnym elementem dyskursu naukowego. Przytoczymy jako przykład polemiczne fragmenty jednego z artykułów Krzysztofa Hejwowskiego, wybitnego teoretyka translacji, mającego w swoim dorobku między innymi także doświadczenia tłumaczeniowe oraz pracę dydaktyczną w tym zakresie. W jednym z artykułów Hejwowski odnosi się do publikacji innych osób, polemizujących ze stwierdzeniami, które zaproponował

-
- oceny wydarzenia, będącego przedmiotem sporu (Czy rozpatrywany przypadek wymaga lub też nie uwzględnienia dodatkowych okoliczności? W tym przypadku uwzględnia się punkt odniesienia natury prawnej, etycznej, obyczajowej, zwyczajowej itp.);
 - sposobu (metodologia, właściwości zastosowanej procedury) osądzania danego wydarzenia, to znaczy, czy prowadzone w tej sprawie działania są wolne od błędów formalnoproceduralnych (np. w kontekście sądowym: Czy rozprawę prowadzi kompetentny sędzia, czy zastosowano właściwe przepisy i właściwą ich interpretację?). Por. Jens/Ueding (1992:564).

Autorzy powołują się na poglądy Cycerona, prezentowane w „De inventione” i w przypisywanym mu traktacie „Rhetorica ad Herennium”.

¹⁴ Termin ‘komunikacja retoryczna’ (rhetorische Kommunikation) jest powszechnie używany w niemieckojęzycznej literaturze z zakresu lingwistyki politycznej i retoryki. Został on wprowadzony przez Hellmuta Geissnera. Autor wskazał na jej specyficzny cel, polegający nie tylko na natychmiastowej zmianie istniejącej sytuacji za pomocą działań perswazyjnych, ale także na długotrwałym i pośrednim wpływaniu na poglądy i postawę adresata przez dostarczanie mu wymaganych informacji (Geissner 1977:230).

w jednym z wcześniejszych tekstów: „Wydaje mi się, że oba zarzuty oparte są na nieporozumieniu. Nigdy nie zamierzałem wartościować rodzajów tłumaczeń. [...] Tylko w tym celu pisałem o tłumaczeniu właściwym, ukierunkowanym na maksymalną ekwiwalencję. Skoro określenie ‘właściwe’ budzi niepożądane skojarzenia, proponuję zastąpić je słowem ‘prototypowe’” (Hejwowski 2011:75–76).

Powtórzmy: ekwiwalencja jest pojęciem względnym. Względny, co nie znaczy, że nieprzydatny. Teoretycy, którzy odrzucili to pojęcie [...] zakładali, że ekwiwalencja musi oznaczać identyczność. [...] ekwiwalencja jest pojęciem ‘nieprecyzyjnym i źle zdefiniowanym’ oraz że opiera się na złudzeniu ‘symetrii międzyjęzykowej’ [...]. Nawet tak wąsko lingwistycznie nastawieni badacze przekładu [...] rozumieli, że ekwiwalencja tłumaczeniowa to nie to samo co podobieństwo między językami [...], stąd [...] rozróżnienie między ekwiwalencją przekładową a ‘korespondencją formalną’ (Hejwowski 2011:76).

Język, w którym redagowany jest tekst naukowy, jest niezależnie od starań naukowców w swoich korzeniach, możliwościach interpretacyjnych i przekazywanych treściach, w tym konotacjach i ograniczeniach, językiem naturalnym. Możemy powiedzieć, że dotyczy to w szczególności sposobu humanistyki, w tym zapewne tekstów językoznawczych, choć nie zamierzamy tutaj rozwijać tego problemu, obudowując go rozległą argumentacją materiałową, ponieważ wymagałoby to długofalowych i głębokich studiów opartych na solidnej analizie wydarzeń komunikacyjnych z tego zakresu. Choć nawet w obszarach nauk, które uważane są za wzór w zakresie precyzji wypowiedzi, a także z powodu używania tam specjalnego kodu (np. matematyka teoretyczna) znane są piszącej te słowa przykłady anegdotycznych wręcz sytuacji, których powodem były osobiste animozje między uczonymi, wykorzystującymi do działań pozanaukowych debatę na jakiś temat zawodowy. Uczni potrafili okazywać wzajemnie niechęć i złośliwość, posługując się językiem fachowym i używając metod typowych dla obszaru badań.

Podsumowując przytoczone tu rozważania dotyczące metod rozumowania i ich stosowania w ramach działań perswazyjnych, które podejmowane są w trakcie sporu¹⁵, możemy stwierdzić, że:

¹⁵ Słowo ‘spór’ przez nacechowaną emocjonalnie konotację sugerującą istnienie konfliktu, niezgodę na coś, opierając się pierwotnie na różnicy poglądów, może być także wynikiem nieporozumienia stron co do sposobu interpretacji, rozumienia tego, co jest jego przedmiotem. Na te powody wskazuje wyraźnie Ciceron w przytaczanym już fragmencie „De inventione”. Przez spór zatem należałoby raczej rozumieć retoryczny dyssens, który może zostać przełamany przez ustalenie prawdziwych i prawdopodobnych elementów (przesłanek i argumentów), stosowanych w procesie dowodzenia. Udział w procesie komunikacji retorycznej zakłada rozumienie jego zasad przez zainteresowane strony, a także dobrą wolę interaktantów, rozumiejących i akceptujących nadrzędny cel takich działań. Jest nim wypracowanie konsensusu.

- metoda dialektyczna polega na dochodzeniu do prawdy przez weryfikację hipotez oraz usuwanie sprzeczności w materiale argumentacyjnym, na którym budowane są kolejne sekwencje procesu argumentacji;
- metoda erystyczna polega na forsowaniu własnego punktu widzenia, co oznacza odstępowanie od konieczności weryfikowania materiału argumentacyjnego. Stosowane są tu sofistyczne zasady wszystkich dozwolonych chwytów, forsowania wygranej za wszelką cenę, nieuwzględniania norm etycznych, punktu widzenia i argumentacji strony przeciwnej, ponieważ zwycięzca ma zawsze rację;
- metoda retoryczna nakazuje szukanie i weryfikowanie przesłanek pod względem ich prawdziwości i prawdopodobieństwa¹⁶.

Badanie językoznawczych tekstów naukowych lub szerzej: zjawisk występujących w językoznawczej komunikacji naukowej pod kątem stosowanych w nich zabiegów retorycznych, a w każdym razie innych niż dialektyczne, jest tematem wymagającym gruntownych badań materiałowych, co przekracza ramy niniejszego tekstu. Zastanówmy się raczej nad tym, jakie rodzaje definicji i w jakim celu wykorzystywane są w językoznawczych tekstach naukowych. Nie zamierzamy szukać różnic między akademicką, dydaktyczną i popularnonaukową odmianą języka naukowego, ponieważ najczęściej sposób użycia danego tekstu i osoba odbiorcy decydują o tym, które z zadań przypisywanych dyscyplinie jest realizowane w danym przypadku. Innym powodem jest występowanie definicji w każdej z wymienionych odmian.

W celu przedstawienia rodzajów definicji stosowanych we wskazanym zakresie dokonamy wyboru materiału, opierając się przy tym na wieloletnich obserwacjach i doświadczeniu osoby od bardzo długiego czasu związanej zawodowo z obszarem badań germanistycznych. Chcąc wywiązać się z tego zadania, przedstawimy próbę syntezy wiedzy na temat tego, czym jest definicja i jakie jej rodzaje wymieniane są w wybranych przez nas źródłach. Omawiając tę kwestię, podejmiemy próbę przedstawienia przykładów wymienionych rodzajów definicji, dających się odszukać w językoznawczych tekstach naukowych. Zakładamy, że nie zawsze będzie to możliwe do wykonania. Spodziewamy się, że wynik naszych poszukiwań i obserwacji nie tylko potwierdzi perswazyjność tekstów naukowych, co uważamy za pewnik, ale w pewnych przypadkach wskaże na ich retoryczność. Przykłady definicji, które pojawią się w niniejszym artykule, pochodzą ze źródeł niemieckojęzycznych i polskich.

¹⁶ Wyjaśniając różnicę między metodą dialektyczną a retoryczną, ponieważ obie mogą służyć dla czytelnika niezaznajomionego z problematyką sposobów dowodzenia wrażenie trudnych do rozróżnienia, wskazujemy, że w dialektyce celem działań jest prawda, a drogą dochodzenie do niej. W retoryce celem jest usunięcie dyssensu z użyciem argumentów prawdziwych lub prawdopodobnych. Warto podkreślić, że odnośnie do każdej mówimy o metodzie, czyli o sposobie realizacji założonego celu. Dialektyka, retoryka i erystyka wykazują w tym zakresie istotne różnice.

Analiza dostępnych źródeł wskazuje na to, że definicja słownikowa terminu ‘definicja’ w celu osiągnięcia najwyższego poziomu ogólności powinna wyjaśnić pochodzenie tego słowa. Krzysztof Szymanek stwierdza w związku z tym, że chodzi tu o słowo pochodzące z łaciny: „*definitio* (ograniczenie, określenie) *log.* wyrażenie językowe, objaśniające znaczenie jakiegoś słowa lub zwrotu [...]” (por. Szymanek 2001:94). Kazimierz Ajdukiewicz, wyjaśniając istotę definicji, wyróżnia dwa sposoby jej użycia, co wynika z różnic o charakterze kontekstowym. „Z jednej strony mianowicie mówi się o definicjach wyrazów, [...] z drugiej strony mówi się o definicjach pewnych przedmiotów jednostkowych, [...] o definicjach pewnych zbiorów przedmiotów, [...] o definicjach pewnych stosunków, [...]”. W obu tych różnych rodzajach kontekstów termin ‘definicja’ ma inne znaczenie” (Ajdukiewicz 1974:62).

Zygmunt Ziemiński, mając na względzie rozróżnienie wprowadzone przez Ajdukiewicza, na samym początku rozdziału poświęconego definicjom w odniesieniu do definicji wyrazów używa określenia ‘definicja nominalna’, w odniesieniu do definicji przedmiotów jednostkowych – ‘definicja realna’ (Ziemiński 2004:44–45).

Opracowując listę rodzajów definicji, posłużono się źródłami podanymi w przypisie¹⁷. „Encyklopedia PWN online” podaje następujące uzupełnienie informacji na temat definicji nominalnej i realnej:

we współcz. metodologii i logice termin, przez który rozumie się definicję realną bądź nominalną; ogólnie: zdanie (lub układ zdań) odpowiadające na pytanie o strukturze ‘co to jest a?’. Definicja normalna jest zdaniem złożonym z 2 członów: definiowanego (łac. *definiendum*) i definiującego (łac. *definiens*), połączonych spójnikiem definicyjnym (‘jest to’, ‘to tyle, co’ itp.). Definicja realna jest to jednoznaczna charakterystyka przedmiotu przez podanie cech jemu tylko właściwych; w postaci klas. – charakterystyka definiowanego gatunku (np. kwadrat) przez podanie nadrzędnego rodzaju (np. prostokąt) i różnicy gatunkowej (równoboczny). Definicja nominalna polega na wskazaniu znaczenia danego wyrażenia przez podanie wyrażenia równoznacznego (definicja treściowa) lub równoważnego (definicja zakresowa); rodzajami definicji nominalnej są: definicja analityczna (sprawozdawcza), podająca przyjęte w danym języku znaczenie definiowanego wyrażenia; definicja syntetyczna (projektująca), która podaje znaczenie nowe, wprowadzane na mocy konwencji terminologicznej; definicja regulująca, która modyfikuje zastane w języku znaczenie wyrażenia w celu uściślenia go. Definicje odpowiadające wprost na pytanie o strukturze ‘co to jest a?’ zw. są definicjami wyraźnymi, pozostałe zaś – definicjami w uwikłaniu (definicja przez postulaty, definicja

¹⁷ Por. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/definicja;3891298.html> (dostęp: 12.12.2021); Korolko (1990:63), Szymanek (2001:94–102), Ziemiński (2004:44–52).

indukcyjna, definicja przez abstrakcję). Definicją cząstkową jest zdanie lub układ zdań podający tylko niektóre kryteria stosowalności danego wyrażenia (np. tylko warunek konieczny lub tylko warunek wystarczający)¹⁸.

Zacytowana tu informacja encyklopedyczna, która oczywiście sama w sobie jest definicją, charakteryzuje określony obiekt w sposób maksymalnie syntetyczny. Źródło, z którego tu skorzystano, jest ogólnodostępne, ponieważ nie będąc specjalistą, można tam otrzymać podstawowe informacje z różnych zakresów. Jest to także źródło mające wpływ na sposób, w jaki osoba z niego korzystająca poszerza swoją wiedzę w danym zakresie. „Encyklopedia PWN” jest bez wątpienia źródłem wiarygodnym i mającym swoją tradycję informacyjną. Podane tu dane wymagają jednak rozwinięcia, jeśli mają być pomocne w ustaleniu roli definicji w językoznawczych tekstach naukowych.

W związku z tym uzupełnimy wiedzę uzyskaną po lekturze „Encyklopedii PWN” o pewne elementy. To uzupełnienie ma na celu poza podaniem dodatkowych, ważnych analitycznie, informacji oraz uporządkowanie bardzo bogatego materiału opartego na długiej tradycji badań, prowadzonych w tym zakresie już w antyku. Jest to z jednej strony tradycja związana z naturalnym w tym zakresie obszarem badań filozoficznych i logicznych, a z drugiej strony powiązana z zakresami wykorzystującymi w swoisty sposób dorobek wspomnianych nauk, na przykład dyscypliny z obszaru humanistyki, w tym między innymi językoznawstwa lub dydaktyki prawniczej.

Z wymienionych rodzajów definicji warta krótkiego omówienia jest ‘definicja normalna’ oraz ‘definicja realna’, która w literaturze przedmiotu bywa określana jako ‘definicja klasyczna’ (por. Szymanek 2001:97), przez swoje pochodzenie – scholastyka średniowieczna i *Organon* Arystotelesa¹⁹. Nie oznacza to jednak, że nie mamy wątpliwości²⁰, czy Arystoteles jest twórcą powszechnie znanej formuły definicji klasycznej: „*Definitio fit per genus proximum et diffe-*

¹⁸ Zob. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/definicja;3891298.html> (dostęp: 12.12.2021).

¹⁹ Niewielkie dziełko, prawdopodobnie powstałe w Akademii jako zbiór ważnych myśli, zasłyszanych w trakcie wykładów, opracowany prawdopodobnie przez jednego z uczniów Platona (por. Pseudo-Platon 1973:145–161), możemy potraktować jako dowód istnienia przekonania o konieczności określenia zakresu znaczenia i pola użycia poszczególnych wyrażen w szkole innej niż ta, która grupowała perypatetyków. Przytoczmy kilka przykładów z tego dziełka: *Miłość: poświęcenia bez zastrzeżeń, Sąd: władcze rozstrzygnięcie w sprawie, będącej przedmiotem sporu, Prawo: rozstrzygnięcie dotyczące tego, co niegodziwe lub godziwe, Rzeczpospolita: społeczność mnóstwa ludzi, mająca dostateczne środki do zapewnienia pomyślności; praworzadna społeczność ludzi, Praworzadność: posłuszeństwo dla zwierzchności i w myśl godziwych praw* (Pseudo-Platon 1973:154–155).

²⁰ Trudno w sposób wolny od zastrzeżeń rozstrzygnąć, kto po raz pierwszy opisał zasadę tworzenia definicji klasycznej. Jest ona bez wątpienia trafnym odtworzeniem sposobu, w jaki ludzki mózg dokonuje podziału obiektów rzeczywistości na podstawie ich określonych właściwości (kategoryzacja). Mówimy w tym przypadku o źródłach sprzed 3,5 tysiąca lat, z których część znana jest w wersji podawanej jedynie w postaci odpisów, cytatów i fragmentów, część zaginęła, a część może tylko zostać przypisana określonemu autorowi, choć znawcy tematu wyrażają w wielu przypadkach swoje

rentiam specificam” (‘Definicja powstaje za pośrednictwem rodzaju najbliższego i różnicy gatunkowej’), choć tak się powszechnie uważa. Bez wątplenia Stagiryta posługiwał się tą formułą, między innymi opracowując poszczególne traktaty Organonu. Na przykład w traktacie „Hermeneutyka” znajdziemy następujące definicje:

*Nazwa jest to dźwięk znaczący coś na mocy umowy, bez odniesienia do czasu, którego żadna część oddzielona od całości nic nie znaczy*²¹.

*Słowo jest to dźwięk, który ma również odniesienie czasowe, a którego żadna część oddzielnie nic nie znaczy i jest zawsze znakiem rzeczy mówiących coś o czymś innym*²².

Mimo językoznawczo, a raczej semiotycznie, brzmiących definicji Arystotelesa możemy zgłaszać zastrzeżenia co do słuszności ich przytoczenia w tym artykule, który przecież ma opisywać definicje stosowane w językoznawstwie. Ponieważ mówimy tu o pewnej strukturze, a nie o jej treści, uzasadnieniem może być fakt występowania schematu definicji klasycznej na przykład w rejestrze terminów i ich definicji w monografii Ulricha Engla pt. „Deutsche Grammatik – Neubearbeitung” (2009):

Ellipse – Auslassung eines Elements (s. 480),

Frontsatz – Satz ohne besetztes Vorfeld (s. 480).

Znajdziemy dalsze przykłady także w „Lexikon der Sprachwissenschaft” pod redakcją Hadumod Bußmann (2002):

Determinator – In der Generativen Grammatik übliche, aus dem Englischen entlehnte Bezeichnung für Artikelwort (s. 158).

Podany tu przykład jest dość prosty i oczywisty, jednak we wspomnianym fachowym leksykonie językoznawczym obserwujemy także inne interesujące zjawiska, o których będzie mowa w kolejnych fragmentach tej pracy.

Przywołajmy wspomnianą już definicję definicji, pochodzącą z cytowanej już „Encyklopedii PWN online”:

wątpliwości co do autorstwa danego tekstu. Pewne jest natomiast, że definicje, występujące we wspomnianym już dziełku „Pseudo-Platon” (por. ibidem), zachowują budowę definicji klasycznej.

²¹ Por. Arystoteles (2003a:69–88). Tu: 70. Stagiryta zdawał sobie sprawę z natury nazwy i tak o tym pisał w innym miejscu, w traktacie „O dowodach sofistycznych”: „Ponieważ w dyskusji nie można wprowadzać samych rzeczy, wobec tego zamiast nich używamy ich nazw jako znaków; dlatego też sądzimy, że to, co dotyczy słów, musi też dotyczyć rzeczy, tak jak to się dzieje w liczeniu za pomocą kamyczków” (Arystoteles 2003c:476).

²² Arystoteles (2003a:70).

definicja [łac. definitio ‘odgraniczenie’, ‘określenie’], log. we współcz. metodologii i logice termin, przez który rozumie się definicję realną bądź nominalną; ogólnie: zdanie (lub układ zdań) odpowiadające na pytanie o strukturze „co to jest a?”²³.

Definicja klasyczna nazywana jest ze względu na jej właściwości formalnosemantyczne definicją równościową²⁴. Składa się ona z trzech elementów, elementu oznaczanego, definiowanego (definiendum), elementu oznaczającego, określającego, definiującego (definiens) oraz elementu oznaczającego relację między definiendum i definiens. Element ten, nazywany spójką definicyjną, może być wyrażany z zastosowaniem pewnych charakterystycznych wyrażen: *jest; jest to; to; to tyle, co* i inne.

Analizując przytoczone tu przykłady i informacje dotyczące nazw rodzajów definicji, zauważamy, że w kontekście różnych kryteriów ten sam obiekt może być różnie nazywany, co samo w sobie nie jest niczym niezwykłym niezależnie od dyscypliny, z którą w danym momencie bywa wiązany. Jest to zjawisko znane i dość powszechne w literaturze językoznawczej.

Ziemiński (2004:45–48) wyróżnił dwie grupy definicji, nazywając je rodzajami. Jedną z tych grup obejmuje **definicje z uwagi na zadania, które mają do spełnienia**. W tej grupie znalazły się następujące rodzaje definicji – sprawozdawcza i projektująca z jej odmianami: konstrukcyjna i regulująca.

Kryterium, stosowanym zgodnie z propozycją Ziemińskiego wobec rodzajów **definicji, uwzględnionym przy tworzeniu drugiej grupy jest budowa wyrażenia**. W tym przypadku wyróżniono omawianą wcześniej definicję równościową, definicję w stylizacji słownikowej (tożsamość znaczeń definiens i definiendum), w stylizacji semantycznej (definiendum odnosi się do określonych cech, zdarzeń i relacji, czyli do pewnego stopnia daje się porównać z peryfrazą), w stylizacji przedmiotowej (mowa jest o cechach definiowanego obiektu w sensie przedmiotu odniesienia lub wymienia się określenia grup przedmiotów, należących do pola semantycznego definiendum) (por. Ziemiński 2004:48–51).

Ziemiński w tym samym rozdziale pisze o definicji mającej strukturę definicji równościowej, ale jej zadaniem jest określenie sposobu, w jaki należy się posługiwać danym wyrażeniem. Ten rodzaj określany jest jako definicja przez postulaty. W tym przypadku definiens powinien opierać się na znanych elementach, a interpretacja sensu tego elementu nie może być wieloznaczna, a ponadto musi się ona opierać na zaakceptowanych pewnikach (por. Ziemiński 2004:49–51).

²³ Zob. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/definicja;3891298.html> (dostęp: 3.01.2022).

²⁴ Por. Szymanek (2001:99), Ziemiński (2004:48).

Jeżeli Staś jest bratem Krzysia, to Krzyś jest bratem Stasia.

Może się zdarzyć tak, że wspomniane postulaty nie określą sposobu posługiwania się definiowanym terminem i wtedy mówimy o definicji cząstkowej (por. Ziemiński 2004:50–51). Taka definicja nie daje pełnego obrazu definiowanego obiektu i opiera się na aktualnym stanie wiedzy lub na tym, co zostało w jakimś zakresie przyjęte za właściwe/obowiązujące.

Język jest narzędziem.

Język jest systemem znaków.

Ponadto w literaturze tematu wymieniane są także inne typy definicji, takie jak: Definicja deiktyczna, nazywana także definicją ostensywną, czyli wskazującą, czyli taka, w której definiowanie obiektu odbywa się przez wskazanie na inną, wyjaśniającą wypowiedź lub na element rzeczywistości materialnej.

To jest Kaśka.

Demokracja wygląda właśnie tak.

Koń, jaki jest, każdy widzi. (Benedykt Chmielowski)

Definicja perswazyjna, której zadanie polega na tym, aby przez określenie znaczenia słowa spowodować zmianę nastawienia emocjonalnego adresata. W definicji perswazyjnej stosowane są wyrażenia nacechowane emocjonalnie, mające negatywne lub pozytywne konotacje.

Kara śmierci to morderstwo w majestacie prawa (por. Szymanek 2001:98).

Definicja metaforyczna służy wyjaśnieniu znaczenia definiowanego wyrażenia zużyciem pomocy wyrażenia metaforycznego, czyli posługującego się przenośnią.

Die Argumentationstheorie ist, neben Stiltheorie und Figurenlehre, das Herzstück der rhetorischen Lehre (por. Ottmers 2007:66).

Definicja retoryczna wreszcie może przypominać prawdziwą definicję, choć właściwie nią nie jest. Możemy w tym przypadku z całą pewnością przyjąć, że jest to element, któremu przypisano rolę argumentu ze względu na jego walory formalne (o czym już pisano wcześniej). Jej celem jest wpływanie na wolę adresata, a środkiem używanym w tym celu jest obrazowanie.

Optymista to źle poinformowany pesymista.

Kobieto! Puchu marny! (Adam Mickiewicz)

Definicja filozoficzna, która zbudowana jest w ten sposób, że wylicza się części składowe definiowanego obiektu. Zasada obowiązująca w tworzeniu definicji tego rodzaju określa warunki, które należy spełnić, aby z jednej strony spełnić wymóg ścisłości w odniesieniu do treści, a z drugiej uczynić ją odpowiednią ze względu na odbiorcę i właściwą w relacji do całości wywodu. Korolko podaje jako przykład „Hymn o Miłości” z Pierwszego Listu do Koryntian autorstwa św. Pawła²⁵.

Opisywanie właściwości definicji oraz propozycji uporządkowania tego obszaru jest zadaniem trudnym i bardzo wymagającym, ponieważ chodzi tu o różne perspektywy i sposoby opisywania tego zjawiska przy jednoczesnym zróżnicowanym określeniu celów, które mają zostać zrealizowane (informacyjny, perswazyjny, estetyczny itp.). Oznacza to, że szukanie odpowiedzi na pytanie o rodzaj definicji w konkretnym przypadku powinno uwzględniać nie tylko ogólną wiedzę na temat tego zjawiska, lecz także specyfikę danego obszaru badawczego. Warto przyjąć, za czym się zdecydowanie opowiadamy, że przez użycie jej w procesie komunikacji może być rozpatrywana z perspektywy retorycznej także wtedy, gdy jesteśmy w stanie określić jej przyporządkowanie, wynikające z przyjętej klasyfikacji.

Na przykład w przytoczonym wcześniej fragmencie artykułu Krzysztofa Hejwowskiego²⁶ znajdujemy wypowiedzi dotyczące terminów: ‘tłumaczenie’ i ‘ekwiwalencja’, dające się zaklasyfikować jako definicja nominalna, ale także jako definicja projektująca i regulująca. Artykuł Hejwowskiego jest tekstem polemicznym, w którym autor odpowiada na stawiane mu zarzuty terminologiczne, a zatem uczestniczy w sporze, mając, jak mniemamy, zamiar zaproponowania rozwiązania o charakterze konsensusu, dlatego możemy tu mówić o retorycznym wykorzystaniu tych konstruktów.

Retorycznie, czyli jako na przykład argumenty z autorytetu, mogą być i są wykorzystywane definicje słownikowe, które reprezentują grupę definicji nominalnych, będąc jednocześnie w pewnym lub w pełnym zakresie definicjami sprawozdawczymi. Wskazuje na to nie tylko przytoczony przykład pochodzący ze źródła (Duden) uważanego nie tylko w środowisku germanistycznym pod względem merytorycznym za leksykograficzny „złoty wzorzec metra”.

Definition, die

Wortart: ① *Substantiv, feminin*

Häufigkeit: ①

Rechtschreibung ①

Worttrennung *De|fi|ni|ti|on*

Bedeutungen (2) ①

²⁵ Definicje wymienione w tej części pracy znajdziemy w Korolko (1990:63).

²⁶ Możemy mieć wątpliwości, czy wspomniany tu tekst można traktować jako językoznawczy, jednak mając na względzie sposób prowadzenia wywodu, możemy znaleźć podobne wypowiedzi także w publikacjach lingwistycznych.

genaue Bestimmung eines Begriffes durch Auseinanderlegung, Erklärung seines Inhalts

BEISPIELE

*diese Definition des Staatsbegriffs ist unbefriedigend
eine genaue, klare, exakte, falsche Definition von etwas geben
sich auf eine Definition einigen*

Selbsteinschätzung, Selbstverständnis

als unfehlbar geltende Entscheidung des Papstes oder eines Konzils über ein Dogma (Gebrauch katholische Kirche)

Synonyme zu Definition ☉

[Begriffs]bestimmung, Darlegung, Deutung, Erklärung

Zur Übersicht der Synonyme zu Definition

Herkunft ☉ *lateinisch definitio = Abgrenzung, Bestimmung*

Grammatik ☉ *die Definition; Genitiv: der Definition, Plural: die Definitionen*²⁷.

W podobny sposób można określić status definicji haseł w encyklopediach, leksykonach i słownikach językoznawczych. Są to definicje sprawozdawcze. Ponadto są one z powodów, o których wspomniano wcześniej, definicjami cząstkowymi.

Bibliografia

- AJDUKIEWICZ Kazimierz, 1974, Logika pragmatyczna, Warszawa.
- ARYSTOTELES, 2003a, Hermeneutyka, w: Arystoteles, Dzieła wszystkie, tom 1, przekład K. Leśniak, Warszawa, s. 69–88.
- ARYSTOTELES, 2003b, Topiki, w: Arystoteles, Dzieła wszystkie, tom 1, przekład K. Leśniak, Warszawa, s. 343–473.
- ARYSTOTELES, 2003c, O dowodach sofistycznych, w: Arystoteles, Dzieła wszystkie, tom 1, przekład K. Leśniak, Warszawa, s. 476–518.
- BARTOSZEWICZ Iwona, 2008, Krainy retoryczne. Zapiski z podróży, Wrocław.
- BUSSMANN Hadumod (red.), 2002, Lexikon der Sprachwissenschaft, Stuttgart.
- ENGEL Ulrich, 2009, Deutsche Grammatik. Neubearbeitung, München.
- FLEISCHER Wolfgang / MICHEL Georg / STARKE Günter, 1996, Stilistik der deutschen Gegenwartsprache, Frankfurt a.M. etc.
- GEISSNER Hellmut, 1977, Das handlungstheoretische Interesse an Rhetorik oder: das rhetorische Interesse an gesellschaftlichem Handeln, w: Plett H.F. (red.), Rhetorik, Kritische Information, München, s. 230–251.
- HEJWOWSKI Krzysztof, 2011, Tłumaczenie, ekwiwalencja i teoria przekładu, w: Grucza S./Marchwiński A./Płużyczka M. (red.), Translatoryka. Koncepcje – modele – analizy, Warszawa, s. 74–80.
- HOFFMANN Michael, 2007, Funktionale Varietäten des Deutschen – kurz gefasst, Potsdam.
- JENS Walter / UEDING Gert (red.), 1992–2011, Historisches Wörterbuch der Rhetorik, tomy 1–10, Tübingen.

²⁷ Odnosny przykład dostosowano do możliwości edytorskich niniejszego tekstu. Por. <https://www.duden.de/rechtschreibung/Definition> (dostęp: 4.01.2022).

- KLEIN Josef, 2000, Komplexe topische Muster. Vom Einzeltopos zur diskurstyp-spezifischen Topos-Konfiguration, w: Schirren T./Ueding G. (red.), Topik und Rhetorik. Ein interdisziplinäres Symposium, Tübingen, s. 623–649.
- KOPPERSCHMIDT Josef, 1973, Allgemeine Rhetorik. Einführung in die Theorie der Persuasiven Kommunikation, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz.
- KOPPERSCHMIDT Josef, 1999, Zur Modernität der Rhetorik, w: Mönnich A. (red.), Rhetorik zwischen Tradition und Innovation, München/Basel, s. 10–17.
- KOROLKO Mirosław, 1990, Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny, Warszawa.
- OTTMERS Clemens, 2007, Rhetorik, Stuttgart/Weimar.
- PSEUDO-PLATON, 1973, Definicje, w: Alkibiades i inne dialogi oraz Definicje, przekład i wstęp Regner L., Warszawa, s.145–161.
- SCHÖNBACH Klaus, 2016, Verkaufen, Flirten, Führen. Persuasive Kommunikation — ein Überblick, Wiesbaden.
- SZYMANEK Krzysztof, 2001, Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny, Warszawa.
- ZIEMBIŃSKI Zygmunt, 2004, Logika praktyczna, Warszawa.
- ZIOMEK Jerzy, 1990, Retoryka opisowa, Wrocław/Warszawa/Kraków.

Internet

- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/definicja;3891298.html>.
<https://www.duden.de/rechtschreibung/Definition>.

Kinds of definitions used in linguistic academic texts: The perspective of rhetoric

The aim of the present article is to reveal the possibilities of a rhetoric interpretation of stylistic and formal properties of linguistic academic texts based on the example of definitions used in these texts. In this order the author characterises such components of professional scholarly communication as functional style and relevant professional language. Next, basic information concerning the typology of definitions is given and an attempt is made to determine the kinds of definitions used in linguistic academic texts. The author exposes the problem of these texts being persuasive.

Keywords: professional language, functional style of scholarly communication, rhetoric, persuasion, definition.